

Bertók Rózsa

· Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
· Filozófia Tanszék, Pécs
· rozsa.bertok@gmail.com

Bécsi Zsófia

· Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
· Filozófia Doktori Iskola, Pécs
· becsizsofi@gmail.com

SZÖRNYEKET NEVELÜNK? Az egyén válságának rétegei a 21. században

Are We Raising Monsters?
Layers of Personality Crisis in the 21st Century

Da li vaspitavamo čudovišta?
Slojevi krize pojedinca u 21. veku

Mitől változtak meg viszonyaink, szerepeink, identitásunk, vajon velünk van-e a baj, vagy a világ vett rossz irányt? Vajon alkalmazkodóképességünk, toleranciaszintünk bizonyul kevésnek a digitális korban, vagy olyan értékváltásnak vagyunk tanúi, mely súlyosabbnak, kiterjedtebbnek bizonyul minden korábbi válságnál? A változások jelenségei a felszínen szokatlan furcsaságokat mutatnak: a középiskolákban a kamaszok jogai jócskán meghaladják kötelességeiket, amit aztán otthon is érvényre juttatnak. A renitencia egyre terjed, a negatív, az eltérő, feltűnő, abnormális iránti vonzódás jött divatba. A bűnökért, rosszindulatú cselekedetekért, a csalásokért, hazudozásért a fiatalok nem vállalják a felelősséget. A médiából, internetről származó minták és példák ellenőrizhetetlenül terjednek, ami komoly összefüggésbe hozható a szülők identitásvesztésével, személyes válságával. A mélyrétegek vizsgálata kapcsán ezen jelenségek háttérben a generációs „gap”, a nemi szerepek értékválsága, a család funkcióvesztése, az identitások bizonytalansága, a közösségek meggyöngülése, a társainkról a személyes és közvetlen tapasztalatszerzés ellehetetlenülése áll.

Kulcsszavak: renitens fiatalok, értékválság, szerepcserék, családok meggyöngülése, negatív példák, személytelenség, globális magányosság, felszínes, hazug kapcsolatok

„Nem táplállok többé semmiféle reményt országunk jövőjét illetően, ha holnap a mai fiatalság kerül hatalomra, mert ez a fiatalság kibírhatatlan, nem ismer

mértéket, egyszerűen rettenetes” (HÉSZIODOSZ-t idézi MAGYARI 2010: 32). A fenti idézetet olvasva arra kértünk középiskolás diákokat, hogy próbálják megtalálni a szöveg keletkezésének idejét. Minden esetben a XXI. századot jelölték meg, azt mondták, biztosak benne, hogy napjainkban íródott, a szerzője pedig biztosan nagyon idős ember. A valóság azonban az, hogy a szerzője Hésziodosz, aki i. e. a VII. század első felében élt. Felvetődik a kérdés, hogy az a probléma, amit a XXI. század fiatal generációja mutat, valóban az örök generációk közti meg nem értés eklatáns példája, vagy ennél sokkal súlyosabb a baj, és komolyabb következményekkel kell számolnunk, mint a generációk egymástól való stílusbeli eltávolodása és/vagy a technika digitálisra való átváltozása.

Susan Greenfield Z generációnak nevezi a mai középiskolai korosztályt, és pontos jellemzést ad a viselkedésükről. Érdekes megvizsgálunk, hogy vajon a diákok tényleg azt a kétségbeeső képet mutatják-e, mint amiről Greenfieldnél olvashatunk. A legkülönbözőbb iskolatípusokban dolgozó tanárok beszámolóit egybeesengenek arról, hogy az utóbbi évtizedekben valóban rohamosan lecsökkent az az időtartam, amennyi ideig a diákok képesek egyazon dologra koncentrálni. Magyarázhatjuk ezt a felgyorsult világ jelenségeivel, a technikai-technológiai újdonságok megjelenésével, magával a digitális korrallal. A mai gyerekek számára a felgyorsult világ a szórakozási formákban is megmutatkozik. A filmek, amiket néznek, mind technikai trükkökkel készülnek. Az idegrendszerük már igényli a gyors tempót, a szinte már sokkoló hirtelenséggel megjelenő váltásokat. Az erőszak jelentőségét veszíti, nem képesek felmérni a realitás hiányát, a tragikum súlyát, a veszélyt. A filmek átveszik a szórakoztatás fő szerepét. Így készen kapják a történeteket, nem igényel részükről kreatív tevékenységet ez a szórakozási forma, kizárólag befogadókká válnak, eltűnni látszik az értelmezés, a továbbgondolás, a fantáziájuk működése. Talán pont ezért jelentenek a mai diákok számára akkora nehézséget a kötelező olvasmányok. Beszélgetéseket folytatva 16–18 évesekkel, ők maguk arról számoltak be, hogy a nehézséget elsősorban sokszor nem is a regények története jelenti számukra, hanem maga az olvasás. Az olvasott szöveg értelmezése egyre fárasztóbb számukra. A tanárok megfigyelése szerint, a dolgozatok feladatait sem képesek értelmezni, nemhogy több száz oldalon keresztül követni egy eseménysort, elképzelni a szereplőket, végighaladni az ő fejlődéstörténetükön, vizualizálni a helyszínt és a kort, amiben a cselekmény játszódik. Azok az írások, amelyek bestsellerré váltak, melyek egész generációkat tudnak lefoglalni, mesterien szerkesztett írások. A történeteik szinte mértani pontossággal hozzák a fordulatokat, szinte oldal- és bekezdésszámokhoz lehet igazítani a cselekmény csúcspontjait. A befogadás mellett a szövegalkotás is legalább ugyanekkora problémát jelent számukra. A nyelvhasználatot nagymértékben átalakítja a digitális kor. A Z generációt – ők már az internet világába születtek –, a kommunikációs eszközök minden pillanatban elérik. Nem kell átgondolni a kijelentéseiket, az ígéreteiket, az állandó készenléti állapot folyamatosan lehetőséget biztosít számukra a vál-

toztatásra, a korrekcióra. A pontosság jelentősége eltűnik. A nyelvi stíluson is érezhető változások mennek végbe. Kikopnak az udvariassági formák, az írott szöveg szerkesztése eltűnik. Nincs megszólítás, nincs köszönés. A megnyilvánulások rövidek, mellőzik az egész mondatos megfogalmazásokat. Kezdetben az SMS-nyelv még a 160 karakterre szorítókozó üzenetek korát hozta el. Mára, habár a terjedelem megnőtt, de a szövegalkotásban a törekvés a rövidsége megmaradt. Az angol nyelvből átvett rövidítések főként érzelmi állapotokat tükröznek. A hangulatjelekkel gyakran egész mondatokat spórolnak meg. A hétköznapi életben ez nagyon súlyos következményekkel jár. Gyakran kiderül, hogy az iskolában az egy osztályba járó diákok – akik reggel 7.45-től egyazon tanteremben vannak – még délután 1-kor sem folytattak klasszikus értelemben vett beszélgetést senkivel a közösségen belül. A kommunikációjuk sokszor csak hangulatszavakból és rövid, tömondatokból áll, vagy a metakommunikáció kézjeleiből, melyekkel tetszést, nemtetszést, lelki állapotot egyaránt képesek közölni. A miértek nem is érdeklik őket, csak az eredmény, a folyamat vége, a konkrét állapot. Számunkra, tanárok számára ez a jelenség leginkább dolgozatok, feleletek és vizsgák alkalmával mutatkozik meg, akkor, amikor egész mondatokban kellene megfogalmazni a gondolataikat, amikor összefüggéseiben kellene megvilágítaniuk egy-egy kérdéskört, amikor logikai kapcsolódásokra kellene hagyatkozniuk, és/vagy amikor érveket kellene felsorakoztatniuk. Az egyik legmegdöbbentőbb jelenség, amikor egy dolgozatban az önálló vélemény kifejtésére sem vállalkoznak. Régen ez volt a bónusz, a jolly joker, amit az ember akkor is megcsinált, ha egyáltalán nem készült. Hiszen egy kicsit nagyobb odafigyeléssel ki ne tudott volna egy leírt állításról véleményt alkotni. Manapság számukra ez a legnehezebb: ha nincs gondolatuk, akkor azért, ha képtelenek azt megfogalmazni, akkor azért. A tanítási-tanulási követelmények között a legkülönbözőbb kompetenciák szerepelnek, a tanárookra egyre nehezebb terhet rónak a többretű tantárgyleírásoknak, a komplex oktatási-nevelési céloknak való megfelelés, amire elmegy az idő, és nincs lehetőség a lényegesre: kommunikáció gyakorlására, a gondolkodás fejlesztésére, az egymásra figyelésre.

Greenfield talán még nem is sejtette, hogy a Z generáció elnevezését továbbgondolva, az aktuálisan nagy sikerrel játszott zombi témájú filmek és mesék elemeivel ötvözve a 2010-es évek tinédzsereit zombigenerációnak is nevezhetjük.

„Amilyen a stílus, olyan az élet” – írja Seneca a 114. levelében. Érdeemes végiggondolni az ok-okozati összefüggéseket, vajon mi vezetett oda, hogy mára már az egymást követő generációk is úgy élnek egymás mellett, mint az idegenek, hiszen teljes egészében érthetetlen számukra, miről beszél a másik, miért úgy gondolkodik, ahogy és miért azok az értékek számukra, amik. A kommunikáció hiányával a megértés bizony elmarad.

A kommunikációs vákuumban minimális az információ a másiktól, s ezzel arányosan csökken a bizalom, a bizalom csökkenésével ellehetetlenül a koope-

ráció, e nélkül pedig lehetetlen a boldogság. Arisztotelész figyelmeztetése is erről szól: gazdag egyedül is lehetsz, a boldogsághoz két ember kell. Az egyetemi évfolyam-előadások egyikén, már a félév közepén járva, megkérte a bölcsészhallgatókat a tanár, hogy tegye föl a kezét az, aki nem ismeri a padtársát. Mindenki föltette a kezét. A hallgatók a képernyőiket, jobb esetben a kivetítést nézik, s nem törődnek, beszélgetnek társaikkal. A globális elmagányosodás korában végtelen ellentmondások közepette élnek fiataljaink: egyfelől elérnek mindent, s mindenkit legyőznek, a földrészek, tengerek távolságait, másfelől egyre többen drogoznak, depresszióba esnek, alkoholizálnak, elválnak, vagy épp az öngyilkosság menekülő útját választják. A képernyős kultúra dominanciájával az emberi agy számára a korábban ismert környezet megváltozik, s nincs elég ideje az agynak erre a változásra felkészülni. Mind az evolúciós időhiány, mind a konkrét alkalmazkodási idő felgyorsulása negatív módon befolyásolja az identitást. Vagyis: identitásválságaink egyik összetevője ebből az alkalmazkodási képtelenségből származik. A XX. századra elveszett a mese, eltűntek a regények közvetítette hosszú történetfolyamok, a szimbólumláncolatok, melyek segítségével az agyak mesterien építették föl az egyéneket, és hozzásegítettek a világos identitás kialakításához (GREENFIELD 2009: 124). A Valaki forgatókönyv elemzésénél kiderül, hogy a Valaki-agy képes metaforikus gondolkodásra, absztrakciós készséggel bír, az Én-tudata fejlett. A valóságos konfliktusok, élethelyzetek hasonlítanak a regénybeliekre, s mintákat, példákat adnak, míg az ezek iránti érdeklődést is felkeltik. A Valakik inkább az idősebb generáció tagjai, A Senki-forgatókönyv a mai fiatalokra vonatkozik: a virtuális világuk miatt drasztikusan megváltozik az agyuk, megbújnak egy biztonságos világban, ahol metaforák, szimbólumok nélkül is jól elboldogulnak (Uo. 175). Teljesen híján vannak a következmények iránti számvetésnek, az ilyen Senki kreativitás nélkül tengeti életét, infantilis beszédkészséggel bír. Ebből adódik a koncentrációképeség csökkenése, az érzelmi elsivárosodás jelensége. A gyors örömszerzés és a számítógépes játékok nyújtotta siker ugyanolyan függőséget és beszűkülést okoz az agyban, akár az effektív drogfogyasztás. Az Akárki forgatókönyv személyisége teljesen feloldódik egy kollektív identitásban, az Én-je eltűnik, a sok értéket fölváltja és helyettesíti egyetlen vallási vagy szektaérték, s ezek nagyon könnyen fanatizálhatók. Tömeges méretekben veszélyt jelentenek a civilizációra. Pillanatnyilag a három forgatókönyv jellemzői vegyesen vannak jelen mind a mai társadalmakban, mind az egyének életében. A greenfieldi feloldás a kreatív-agy, az önmagát megvalósító Heuréka-identitás. Ehhez a megvalósuláshoz néhány belátás elengedhetetlen: 1. az erkölcsi lecsúszás lehetőségét hordozza a közösségektől való elszeparálódás; 2. az egyéni készségeknek/képességeknek nemcsak a fejlesztése, hanem a kialakulása is veszélybe kerül a digitális korban; 3. a Modern nagyszabású eredményeit (gazdasági nagyelméletek, filozófiai gondolatrendszerek, művészek életművei) nem dekonstruálni kell, hanem meg kell találni az „újrahasznosításuk” útjait, a befogadásuk más-

fajta csatornáit; 4. a generációs „gap” nemcsak a Valaki-szülő és a bedrogozott humanoid Senki-gyerek között áll fenn, de egyre inkább az egy-két év különbséget mutató (főleg az egyetemi évfolyamokon szembetűnő ez) fiatalok között is, akik elhatárolódnak a Barbie babán felnőtt korosztálytól, mondván, ők már Monster High-osok. A Monster High a csúnyának, a torzónak, a csúfnak, a természetellenesnek a jelképe. A fekete, zöld, lila színű babák mindent ellepnek: feltűnnek a poharakon, tányérok, pólókon, táskákon, de van ilyen ágynemű, függöny, esőkabát stb. S akinek van, az „menő” az óvodában, az iskolában, a tenispályán vagy a rajzsakkörben. A Monster High-filmek egyenesen erkölcsi fertők, ahol a kiskamasz lányok csoportjai gyűlölködnek, intrikálnak, kijátsszák egymást, s kifigurázzák a „rég” értékrendnek megfelelőket s a jól teljesítőket. A negatív, az elvetemült, a gonosz, a kártékony, az üresfejű, a lusta a „trendi”, s ezzel az elvárással minden gátlás nélkül azonosulnak. Sajnos, a filmekhez letöltéssel bárki hozzájuthat, gyorsan terjed és a kislányoknak (bár a fiúk is nézik) nagyon ártalmas példát mutatnak. S jócskán összefüggésbe kerülnek e jelenségek az első pontban említett erkölcsi kérdésekkel. A felelősség nemhogy hosszú távon, semmilyen távon nincs kalkulálva. Az adott szó megtartása nem kötelező, a hazugság következmények nélküli, ezért nincs jelentősége. Kant fejtegette a hazugsággal kapcsolatban az okosság és a kötelességszerűség megkülönböztetését. Pillanatnyilag hazudnak az emberek, mert okosnak tűnik menekülni egy kellemetlen helyzetből, de nem számolnak a hosszú távú kellemetlenséggel, ami később adódik e hazugságból. A hazugság kapcsán előálló bizalmatlanság ugyan láthatatlanul, de sokkal nagyobb károkat okoz, mint a pillanatnyi megszabadulásból származó előny (KANT 1785. VII. 29). „A hazugság morális elítélése ellenére, egyetértünk azzal, hogy mindenki igénybe veszi a hazugságot, hogy a hazugság mindennapi kenyerünk” (MIHANCSIK 2006: 79). A facebookon bármilyen tartalom elmegy, mert ellenőrizhetetlen. Nincs erkölcsi korlát, nincs elvárás, nincsenek követelmények. Ez a „lazaság” elfogadhatatlan a Valaki identitás számára. Az irodalommal való találkozás a mesével indul, ebből tanultuk meg az emberi természetet, a jó és a rossz éles elkülönült harcát, a bűn és a büntetés összetartozását, ítéletalkotásunk felelőségének súlyát. A mese civilizációs funkcióiban a mesemondás maga is fontos. A Valakik mesén fölnevelkedett generációja természetes módon fogadta be a nagy elbeszéléseket, a mesefolyamokat, és így a regény például az átörökítő közlés egyik alapvető funkcióját kapta.

„A »Ki vagyok én?« kérdése Fukuyama szerint a bevándorlással válik fontossá. Mikor a belső ént nem hitelesíti a külső, mert nincs földrajzi kötődése, nincs térbeli közösségi megerősítése, akkor elvész az értémező, melyben az egyén tagja lehet a »globál-társadalomnak«. Láthatóan elkerülhetetlen az identitás-probléma. Míg lehet valaki félig román, félig székely, félig magyar, félig horvát, addig nem lehet félig buddhista és keresztény, félig egyik pártnak, félig másiknak a híve. [...] Míg az emberek a másik szemében látták meg magukat,

vagy a közösségeik tagjaiként definiáltattak, addig ma virtuális közösségek, személytelen facebookok, elhazudott életek, ellenőrizhetetlen kapcsolatok, hiteltelen beszédek szerzői és szereplői” (BERTÓK 2012: 193).

IRODALOM

- BERTÓK Rózsa 2012. Az egyén válsága. = Karikó–Szécsi Gábor (szerk.): *Válság és kommunikáció*. Áron kiadó, Budapest, 193–202.
- F. VÁRKONYI Zsuzsa 2008. *Sors és sérülés*. M-ÉRTÉK Kiadó Kft., Budapest
- GREENFIELD, Susan 2009. *Identitás a XXI. században*. HVG Könyvek, Budapest
- KANT, Immanuel 1785. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, Werke*. Band 7, Riga
- MAGYARI Gábor 2010. Hogyan tanulnak a ma középiskolásai – a holnap egyetemistái = Dobó István–Perjés István–Temesi József (szerk.): *Korszerű felsőoktatási pedagógiai módszerek, törekvések*. Konferencia-előadások. NFKK Füzetek 5. Corvinus, Budapest, 32–39.
- MIHANCSIK Zsófia 2006. *Nincs mennyezet, nincs földem, Beszélgetés Nádas Péterrel*. Jelenkor Kiadó, Pécs
- SENECA 2001. *Erkölcsei levelek*. Kossuth Kiadó, Budapest

Are We Raising Monsters?

Layers of Personality Crisis in the 21st Century

What brought change to our relationships, roles, identity; is there something wrong with us or the world has gone off track? Has our adaptability, level of tolerance proved inadequate in the digital era, or are we witnessing a change of values which prove to be graver and more pervasive than any previous crisis? The manifestations of change show unusual oddities: in high school, adolescents' rights are well beyond their duties, which attitude is further enforced in the home. Renitence is spreading, and draw to the negative, different, conspicuous and the abnormal is becoming fashionable. The young do not take responsibility for crime, malicious acts, fraud and mendacity. Patterns and examples originating from the media and internet spread uncontrollably, which can be connected to parents' loss of identity and personality crisis. Deep structure studies show the presence of generation gap, crisis of values in gender roles, the loss of the function of the family, uncertain identities, weakening of communities, and lack of personal and direct contact with friends.

Key words: renitent young people, crisis of values, reverse roles, weakening of family, negative examples, impersonality, global loneliness, superficial, false relationships

Da li vaspitavamo čudovišta?
Slojevi krize pojedinca u 21. veku

Od čega nam se menjaju odnosi, uloge, identitet, da li problem leži u nama, ili je svet krenuo u lošem pravcu? Da li nam možda u digitalno doba manjka sposobnost orijentacije, nivo tolerancije, ili smo svedoci promene vrednosti koja se manifestuje kao ozbiljnija i rasprostranjenija od svih pređašnjih kriza? Pojave promena na površini pokazuju neuobičajene bizarnosti: u srednjim školama prava adolescenata u znatnoj meri nadilaze njihove obaveze, što zatim sprovode i kod kuće. Renitencija se sve više širi, privlačnost negativnog, drugačijeg, upadljivog, abnormalnog postala je moda. Mladi ne prihvataju odgovornost za delikte, zlonamerne radnje, prevare, laži. Uzori koji potiču iz medija i sa interneta se nekontrolisano šire, što se može dovesti u ozbiljnu korelaciju sa gubljenjem identiteta i ličnom krizom roditelja. Na osnovu analize dubinskih slojeva u pozadini ovih pojava stoje generacijski „gap”, kriza vrednosti polnih uloga, gubljenje funkcije porodice, nesigurnost identiteta, slabljenje zajednica, odnosno onemogućenost sticanja ličnih i neposrednih iskustava od vršnjaka.

Ključne reči: renitentni mladi, kriza vrednosti, promena uloga, oslabljenje porodica, negativni primeri, bezličnost, globalna samoća, površne, lažne veze

Beérkezés időpontja: 2015. 10. 23.

Közlésre elfogadva: 2015. 10. 30.